

Framtiden for russisk verneplikt

Abstract: Conscription and the New Russian Army

Russia is currently implementing the most comprehensive reform of its Armed Forces since the 1920s – «the Serdiukov reforms». Conscription will be maintained at the same time as important parts of the Armed Forces will be manned by enlisted personnel. The conscription system is under pressure, however. The number of draftable 18-year-olds will steadily decrease until 2017. In addition, the health of conscripts has been deteriorating in post-Soviet times, and there is little to indicate improvement. Contingents of conscripts in the years ahead will be considerably smaller than in 2009, when 575,000 were drafted, the largest number in 15 years. The current reserve of older conscripts will soon be spent. It is therefore unlikely that Russia will be able to maintain an army of one million, which is the ambition of the Serdiukov reforms. There is little to suggest that the decrease in the number of conscripts can be compensated by enlisted personnel. Conscription is likely to be upheld at any rate, primarily because abolishment would dramatically reduce the possibilities of recruiting professionals. The article suggests that the most important measure by which to make young men less unwilling to serve would be a comprehensive and targeted policy to reduce hazing.

Keywords: Armed Forces of Russia, army recruitment, conscription, military reform, Russia

**Rolf-Inge Vogt
Andresen**
Cand.philol., forsker ved Forsvarets forskningsinstitutt

Russland gjennomfører for tiden de største omleggingene av forsvaret siden 1920-tallet. «Serdjukov-reformene» (etter forsvarsminister Anatolij Serdjukov) innebærer på mange måter at man nå endelig tar farvel med Den røde armé.¹ Forsvaret skal moderniseres og settes i stand til å håndtere andre og mer aktuelle trusler enn dem som var dimensjonerende for det sovjetiske for-

1. Etter at en rekke forsøk på å reformere forsvaret har rent ut i sanden, har «reform» blitt et belastet ord. Fra 2003 snakkes det offisielt ikke lenger om «reform», men om «modernisering». Målet for den pågående omleggingen omtales som «novyj oblik vooruzjonnykh sil», som vanskelig kan oversettes godt til norsk. På engelsk brukes «new look/appearance of the Armed Forces».

svaret. Det skal kuttes både i mannskapstall og materiellmengde og bygges opp et slankere og mer fleksibelt forsvar med kortere reaksjonstid. Men ikke alt fra sovjettiden hives over bord. Blant de elementer som blir værende, er verneplikten. Obligatorisk militærtjeneste for menn opprettholdes, om enn i en mer begrenset utgave enn tidligere. Dette er resultatet av en lang dragkamp mellom generalene, som har tviholdt på verneplikten, og politisk ledelse og størsteparten av opinionen, som har ønsket overgang til et helprofesjonelt forsvar.

Hvorvidt Russland skal ha et vernepliktsforsvar eller et forsvar bestående av profesjonelle, har blitt heftig diskutert i nesten 20 år. Spørsmålet om profesjonalisering har hatt dimensjoner utover det sikkerhetspolitiske, økonomiske og praktiske. Tilhengere av profesjonalisering har framstilt verneplikten som et eksempel på det russiske samfunnets militaristiske trekk og som en fortsettelse av statens tradisjon for å undertrykke innbyggerne. Tilhengerne av obligatorisk militærtjeneste har på sin side understreket plikten til å forsvare fedrelandet slik russere alltid har gjort. Å være rede til å tjene og ofre seg framstilles som noe typisk russisk. En profesjonell hær vil være Russland fremmed, hevdes det: Vervede motiveres kun av det de får betalt – de er leiesoldater, og Russland skal ikke forsvares av leiesoldater. Debatten om opprettholdelse eller avskaffelse av verneplikten er med andre ord preget av sterke følelser. Ikke sjelden går det hele over i en diskusjon av det evige spørsmål om hva Russland er og bør være. Målet med denne artikkelen er å gjøre rede for historikken bak det nevnte kompromisset, diskutere noen av de utfordringene verneplikten står overfor og vurdere framtidsutsiktene for ordningen.

Bakgrunn

Det sovjetiske militæret var utenkelig uten verneplikt, men obligatorisk militærtjeneste var ikke noe som kom med Sovjetunionen. Allmenn verneplikt ble innført av krigsminister Dmitrij Miljutin på 1870-tallet til erstatning for rekrutteringssystemet som hadde blitt etablert under Peter den store. Sistnevnte hadde i stor grad vært basert på tjenesteplikt for utvalgte grupper og kom etter hvert hovedsakelig til å omfatte bønder og småborgere. Miljutins nyordning gjorde militærtjeneste obligatorisk for alle menn ved fylte 20 år. Prinsippet kom til å legge grunnlaget for det sovjetiske og senere russiske forsvaret slik det har eksistert helt fram til i dag.

I Stalins militarisererte stat var verneplikt en selvfølge, og sys-

temet ble befestet gjennom erfaringene fra andre verdenskrig og fortsatt konfrontasjon under den kalde krigen. Ved Sovjetunionens oppløsning fastslo gjeldende lov om verneplikt av 1968 at alle menn fra det året de fylte atten kunne kalles inn til to års tjeneste i de væpnede styrker, eventuelt tre år om de havnet i marinen. Verneplikten kunne også avtjenes i andre væpnede strukturer, hvorav innenriksstyrkene og KGB var de viktigste.

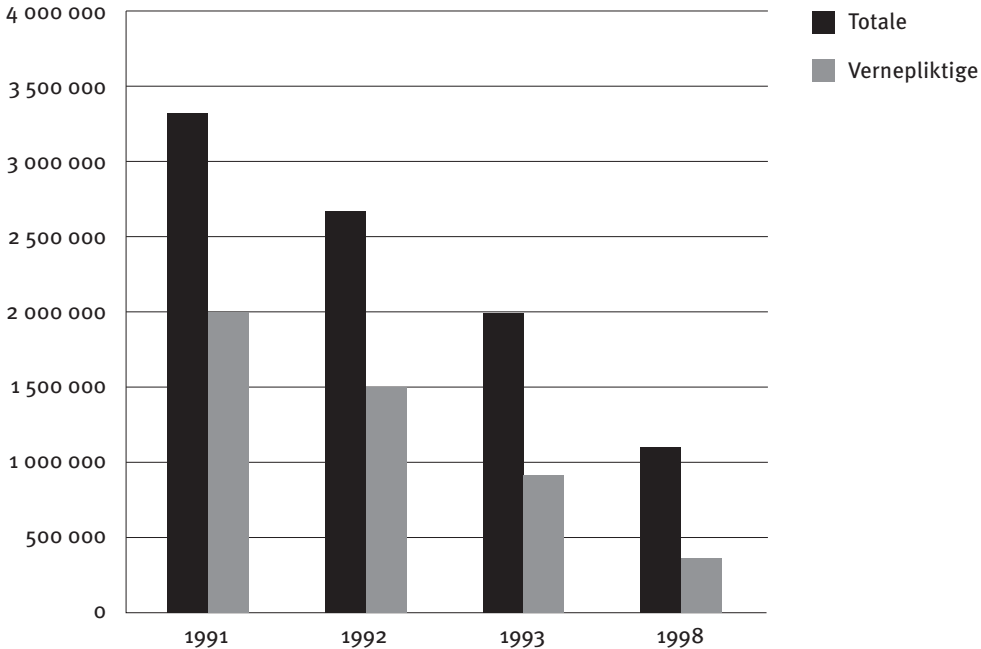
1990-tallet: Personellkutt og løfter om profesjonalisering

Sovjetunionen hadde verdens største stående styrker. Da landet ble oppløst i 1991, besto de ifølge *The Military Balance* av 3,4 millioner soldater. Av disse utgjorde de vernepliktige mer enn 2 millioner (ca. 59 %) (jf. figur 1). Den russiske føderasjons væpnede styrker ble opprettet i mai 1992, og det året meldte *The Military Balance* om et forsvar på drøye 2,7 millioner mann, hvorav 1,5 millioner, eller om lag 55 %, var vernepliktige. Disse tallene er ganske omtrentlige og lar seg vanskelig verifisere, men det er ingen tvil om at mannskapstallene falt raskt. I 1993 hadde styrkene blitt redusert til drøye 2 millioner, og tallet på vernepliktige hadde kommet ned i 950 000 (47 %). Mot slutten av Jeltsins andre presidentperiode var styrkene redusert med om lag 60 %, og vernepliktige utgjorde rundt en tredel av alt personell. Russland var da kommet nesten helt ned på dagens mannskapstall, som offisielt skal ligge på 1,13 millioner (Solovjov 2008). Målet for Serdjukov-reformene er et forsvar på 1 million mann innen 2016 (O nekotorykh... 2008). Av disse skal 150 000 være offiserer. Det er ikke klart hvordan fordelingen skal være mellom vervede og vernepliktige.

De massive kuttene i mannskapstall var ikke et resultat av gjennomtenkt politikk, men av at forsvarsbevilgningene svant hen. Jeltsin-regimet var ikke opptatt av forsvaret og lot det falle. Regjeringen var fast bestemt på at militæret ikke skulle få sluke budsjettet på sovjetisk vis, og finansdepartementet ignorerte de budsjettanmodninger som kom. Å opprettholde strukturer og materiell fra sovjettiden var dermed umulig. Og om regjeringen og øvrig politisk ledelse var negativt innstilt til forsvaret, var ikke opinionens holdning mer positiv. Vernepliktsordningen ble betraktet som meningsløs sløsing med økonomiske og menneskelige ressurser, og tjeneste i et sulteforet og demoralisert forsvar var noe de fleste unge menn gjorde sitt beste for å slippe.² Systemet

2. For en beskrivelse av vernepliktiges situasjon i det russiske forsvaret på 1990-tallet, se Spivak & Pridemore (2004).

Figur 1. Totale mannskaper og vernepliktige i Russlands væpnede styrker på 1990-tallet. (Kilde: *The Military Balance 1991–99*).

som trengtes for å videreføre verneplikten, var dermed i ferd med å bryte sammen.

Mye lå derfor til rette for å avskaffe verneplikten. I november 1992 vedtok regjeringen en forordning om gradvis overgang til kontraktsbemanning i de væpnede styrker, men uten å tidfeste overgangsperioden (Kalikh & Krivenko 2008). Året etter startet man implementeringen av et relativt ambisiøst program for profesjonalisering (Pallin 2009: 108–09). Etter en viss innledende suksess oppsto det imidlertid ganske snart problemer, herunder økonomiske, og programmet stoppet mer eller mindre opp. I 1996, i et åpenbart forsøk på å bedre sjansene sine i det kommende presidentvalget, utstedte president Jeltsin et dekret som beordret overgang til vervede mannskaper både i forsvaret og andre væpnede strukturer innen 2000. Det var imidlertid klart at tidsfristen var urealistisk, og i 1998 kom det et nytt dekret om overgang til et profesjonelt forsvar når «nødvendige betingelser» var oppfylt.

Avskaffelse av verneplikten kom i realiteten ikke lenger enn til populistiske utspill. Spørsmålet ble på ingen måte forsvarlig utredet. Hvordan det skulle gjøres og hvor mye det ville koste,

var ganske uklart. Men om verneplikten ikke ble avskaffet, ble det adskillig lettere å få militærtjenesten utsatt eller bli dimittert. I den sovjetiske loven om verneplikt av 1968 fantes det ni grunner for utsettelse eller fritak. Den første Statsdumaen doblet antallet (Aleksandrov 2004). I praksis ga den nye loven om militærtjeneste utsettelse eller fritak til 80 % av menn i vernepliktsalder.

2000-tallet: Profesjonalisering relansert, verneplikten bevart

Putin viste aktiv interesse for militære spørsmål helt fra han ble statsminister høsten 1999. Som president fra 2000 gjorde han reform og revitalisering av forsvaret til en prioritert oppgave. Profesjonalisering av mannskapene kom igjen på agendaen, og en av Putins mest betrodde menn, Sergej Ivanov, ble som ny forsvarsminister satt til å lede arbeidet.

Betingelsene for å lykkes kunne ikke sies å være dårligere enn på 1990-tallet: Verneplikten var fortsatt upopulær blant russere flest, og ordningen framsto nå også i militærfaglig forstand som foreldet. Krigen i Tsjetsjenia hadde vist at vernepliktige, i alle fall med den treningen og det utstyret de fikk i det russiske forsvaret, hadde lite å stille opp med overfor motstandere av den typen de tsjetsjenske separatistene representerte. Andre lands erfaringer, ikke minst fra de krigene verdens ledende militærmakter hadde utkjempet de senere årene (Gulfkrigen 1990–91 og NATOs krig med Jugoslavia 1999), styrket oppfatningen om at profesjonelle styrker var vernepliktsarmeer overlegne. Det var opplagt at profesjonalisering også denne gangen ville støte på praktiske og økonomiske vanskeligheter. Det største problemet var imidlertid den interne motstanden i forsvaret.

Helt siden profesjonalisering dukket opp på agendaen første gang, hadde generalene kjempet imot, og denne motstanden gjorde full profesjonalisering umulig. I det offentlige framførte offiserene helst faglige innvendinger. Forestillingen om at militær styrke er nært knyttet til mannskapstall sto sterkt. En helprofesjonell hær ville måtte bli betydelig mindre enn den eksisterende vernepliktshæren – å opprettholde mannskapstørrelsen med bare vervede ville man ikke ha økonomiske ressurser til, og for Russland ville en slik hær simpelthen bli for liten, ble det hevdet. Men blant de militæres motiver for å motsette seg profesjonalisering var også noen som var mer styrt av egeninteresse. Lavere mannskapstall ville ventelig innebære at tallet på offiserer kom til å bli

kraftig redusert, noe offiserene selv naturlig nok ikke likte tanken på. Og offiserenes muligheter til å bruke menige soldater til privat vinning, for eksempel ved å leie dem ut som arbeidskraft, ville bli mer begrenset. Profesjonelle mannskaper kunne forventes å være seg sine rettigheter mer bevisst og forlate tjenesten om de oppfattet seg ulovlig eller urimelig behandlet. Tanken på menige som ansatte og forsvaret som arbeidsgiver med forpliktelser var i det hele tatt russiske offiserer uhyre fremmed.

Forsvarsminister Ivanov kom etter hvert til å gi etter for generalenes motstand, eller lot seg eventuelt overbevise av deres argumenter. I alle fall landet han i 2003 på et kompromiss og erklærte at full profesjonalisering aldri hadde vært målet og at Russlands væpnede styrker skulle bestå av både vernepliktige og vervede (Kalikh & Krivenko 2008). Året før hadde det blitt satt i gang et eksperiment med profesjonalisering av luftlandedivisjonen i Pskov. Selv om dette eksperimentet i stor grad var mislykket, ble profesjonaliseringen ikke skrinlagt.³ Tvert imot lanserte man i august 2003 et omfattende program, «Det føderale målprogrammet for overføring av soldater til kontraktstjeneste i en rekke avdelinger og væpnede formasjoner 2004–07». Etter diverse revideringer og budsjettkutt kom dette til å omfatte 80 avdelinger med 147 600 soldater. Av disse hørte 72 avdelinger med til sammen 133 400 soldater til de væpnede styrker (*Krasnaja zvezda* 25. november 2004).

Det har vært delte meninger om resultatene av programmet. Det er imidlertid ingen tvil om at de opprinnelige målene ikke ble nådd. Kort før utløpet av programperioden ble det erklært at tallet på vervede ved begynnelsen av 2008 ville ligge på 100 000, og at ytterligere 25 000 ville bli vervet i løpet av de nærmeste månedene (Gavrilov 2007).⁴ Etter et års pause skulle et nytt program iverksettes for perioden 2009–13, hvor ytterligere 80 000 stillinger skulle fylles med vervede. Det nye programmet skulle sammen med andre tiltak bringe tallet på profesjonelle menige og sersjanter opp i 300 000 i 2013 (*Defense & Security* 4. april 2008).

3. Generalstaben hadde hele tiden prøvd å overbevise Putin og Ivanov om at omkostningene ved å avskaffe verneplikten ikke ville være til å bære, og erfaringene fra Pskov ble brukt for å underbygge dette. De som lot seg verve, fikk svært godt betalt etter russisk målestokk, og de skulle også få boliger av høy standard. Kvaliteten på manskapene var likevel skuffende. Det viste seg videre at få var villige til å skrive ny kontrakt. De fleste forlot forsvaret etter å ha nytt godt av fordelene ved tjeneste i Pskov (Pallin 2009: 158).
4. Om usikkerheten rundt profesjonaliseringsprogrammet og antall vervede i Russlands væpnede styrker, se Bruusgaard & Andresen 2009: 11–13.

Ny vernepliktsmodell

Samtidig med profesjonaliseringen ble det etablert en ny vernepliktsordning. Vernepliktsalderen skulle fortsatt være 18–27 år, og det skulle som før tas inn nye mannskaper en gang i halvåret, men tjenestetiden ble redusert fra to til ett år. De som ble tatt inn høsten 2007, fikk som en overgang 18 måneders tjeneste, mens de 133 000 rekruttene som avtjente verneplikten fra våren 2008, var de første som tjenestegjorde 12 måneder etter ny modell.⁵

Redusert tjenestetid innebar imidlertid ikke at verneplikten fikk en mindre rolle i forsvaret. Den var snarere blitt viktigere, ettersom profesjonaliseringen ikke gikk som planlagt. Mannskapstallet skulle opprettholdes, og sammen med kortere tjenestetid gjorde en stadig vanskeligere demografisk situasjon at mulighetene for å slippe eller få utsatt tjenesten måtte begrenses. Den første postsovjetiske lovgivningen hadde som nevnt lempet på reglene. Trenden hadde fortsatt på 2000-tallet. Da Statsdumaen i 2006 skulle behandle forslag til innstramninger, var antallet fritaksgrunner kommet opp i 25 (Kalugina 2006). Med innføringen av ett års tjeneste fra 2008 ble det imidlertid redusert til 20 (Jevsejev 2007). Reduksjonen skulle gjøre det mulig å rekruttere ytterligere 90 000 mann. Det ble blant annet vanskeligere å få fritak på sosialt grunnlag. Fedre med barn under tre år eller unge menn med daglig omsorg for nære slektninger var blant dem som nå bare unntaksvis ville få fritak eller utsettelse. Lærere og leger på landsbygda hadde tidligere kunnet regne med fritak fordi de ble ansett for å være for nødvendige der de arbeidet; nå måtte de belage seg på å gå i tjeneste. Det samme gjaldt elever og aspiranter ved diverse etatsutdanninger. Høyere sivil utdanning ble skjermet, men elever på midlere tekniske skoler ville bare få utsettelse til de fylte 20 år (Kalugina 2006).

Den nye vernepliktsordningen framstår som et kompromiss mellom hensyn langs ulike akser. Den delte løsningen med både vervede og vernepliktige var på begynnelsen av tiåret ment å være

5. Når russiske menn har fylt 17 år, blir de ført inn i de militære rullene (også kvinner kan bli registrert dersom de har forberedende militær opplæring fra skolen). De gjennomgår medisinske undersøkelser og blir midlertidig klassifisert med hensyn til tjenestedyktighet. Når de fyller 18, kan de kalles inn. De får beskjed om å møte for innkallingsnemnda ved nærmeste militærkommissariat. Der gjennomgår de nye medisinske undersøkelser, og nemnda vurderer eventuell søknad om fritak eller utsettelse. Den vernepliktige blir så enten dimittert eller sendt videre til avdeling. Det russiske ordet «prizyv», som på norsk gjerne noe upresist blir gjengitt med «innkalling», brukes både om den halvårige samlingen og vurderingen av vernepliktige og om den kontingenten som etter innkallingsnemndas avgjørelse tas inn i avdelingene.

et steg på veien mot et helprofesjonelt forsvar, men dette er nå offisielt endret, og Serdjukov-reformene baseres på verneplikt som en varig ordning (Gavrilov 2009a). De vernepliktige skal etter ny modell gjennomgå opplæring i seks måneder og deretter fylle tjenestestillinger det siste halvåret. Det er imidlertid uklart akkurat hvilke stillinger som skal fylles med vernepliktige utover at det i hovedsak vil dreie seg om støttefunksjoner (Kretsul 2009). Vernepliktige skal ikke kunne sendes i kamp med mindre det er snakk om full mobilisering.

Det kan uansett være grunn til å stille spørsmålsteget ved den militære verdien av disse mannskapene. Tjenestetiden synes vel kort til at rekruttene kan lære noe særlig. Litt spøkefullt sies det at den toårige tjenesten besto av et halvt års tilpasning, et halvt års opplæring, et halvt års tjeneste og et halvt års forberedelse til dimisjon, og at det man nå har gjort, er å fjerne del to og tre.⁶ Samtidig har det symbolsk betydning at Russland fremdeles kommer til å ha en mobiliseringsreserve.⁷ Flere har framhevet dette psykologiske aspektet som en viktig grunn til at verneplikten vil bli bevart. Viktigst er det nok likevel at det uten verneplikt vil bli så godt som umulig å skaffe nok vervede soldater. Anslagsvis 80 til 90 % av dem som skriver kontrakt, finnes blant de vernepliktige. Om verneplikten bortfaller, kan det få dramatiske konsekvenser også for den vervede delen av forsvaret.

Usikkerheten omkring de vernepliktiges rolle og hva rekruttene greier å tilegne seg av kunnskaper og ferdigheter i løpet av et halvt års opplæring gjør at den russiske verneplikten kan virke dårlig tilpasset ambisjonene for Russland som en mer effektiv militærmakt. Russland sammenlikner seg med USA og Vesten, det vil si med de landene som ligger fremst i militærteknologisk utvikling. Mye av det materiellet de benytter er så avansert at det kreves personelloplæring som et vernepliktsystem vanskelig kan gi rom for. Opplæringen tar tid og kan være svært kostbar. Man må ha mannskaper som får øvet seg og ikke byttes ut en gang i året. Dette er en av grunnene til at verneplikt ikke lenger er et aktuelt rekrutteringssystem for land som USA og Storbritannia. Teknologisk ligger Russland i dag langt bak disse landene, men

6. Det finnes eksempler fra andre land på enda kortere tjenestetid for vernepliktige. I Danmark er den for eksempel seks måneder. Det kan imidlertid være grunn til å anta at forutsetningene for effektiv utnyttelse av tjenestetiden vil variere fra land til land, og at de vil være gunstigere i for eksempel Danmark enn i Russland.

7. Forfatterens intervju med Viktor Litovkin, redaktør i *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, militærbilaget til *Nezavisimaja gazeta*, Moskva, april 2009.

det er et viktig mål for russisk forsvarsutvikling å redusere dette forspranget. I planer og finansieringsprogrammer tas det sikte på å rette opp de verste skjevhetene henimot 2020.⁸ Dette kan ses som lite realistisk, men det avanserte materiellet man ønsker å ha til disposisjon, vil uansett i liten grad kunne opereres av vernepliktige. Om man derimot reduserer ambisjonene, og Russland i teknologisk henseende forblir en annenrangs militærmakt, kan et så stort innslag av vernepliktige som dagens gi mer mening.⁹

En mer human verneplikt?

Den nye vernepliktsmodellen har av russiske myndigheter blitt promotert som en liberal reform som skal gjøre verneplikten mer akseptabel i et moderne samfunn. Det argumenteres med at kortere tjenestetid vil gjøre verneplikten til et mindre inngrep i unge menneskers liv enn tidligere. Tilhengerne av profesjonalisering framhever på sin side at et strammere fritaksregime peker i motsatt retning. Det avgjørende spørsmålet er hvorvidt den nye modellen vil kunne resultere i mer positive holdninger til forsvaret ute i befolkningen, og det springende punktet i en slik sammenheng er om man vil få en reduksjon i veteranvirksomhet – mobbing og mishandling av ferske rekrutter. Russiske myndigheter har framhevet målet om å komme veteranvirksomheten til livs som et grunnleggende motiv for vernepliktsreformen.¹⁰

Veteranvirksomhet er kjent fra de fleste lands forsvar, men i Russland har den fått et særlig skremmende omfang. «Dedovsjsjina» («bestefarsvelde») gjør militærtjenesten til en livsfarlig opplevelse for tusenvis av rekrutter hvert år og er det russiske forsvarets største omdømmeproblem.¹¹ Veteranvirksomhet var utbredt også i det sovjetiske forsvaret, men antok en mer brutal form i de demoraliserte russiske styrkene på 1990-tallet. Det finnes mange eksempler på lemlestelse og drap. Det mest kjente tilfellet fra senere år er menig Andrej Sytsjev, som nær ble mishandlet til døde nytt-

8. Om russisk militærteknologi, se Andresen & Bukkvoll (2008).

9. De nærmeste årene vil situasjonen med hensyn til opplæring av rekrutter uansett være langt fra optimal. De nye profesjonelle sersjantene som i det reformerte forsvaret skal stå for opplæringen, har nettopp startet utdannelsen sin, og den skal vare i to år og ti måneder (Gavrilov 2009b).

10. Bekjempelse av veteranvirksomhet har også vært et uttrykt mål med flere av endringene som nå gjøres i det russiske forsvaret, i første rekke etableringen av militærpolitiet (*Newsru.com* 10. november 2009) og det tidligere nevnte nye sersjantkorpset (se også Litovkin 2009b).

11. Den formelle betegnelsen på veteranvirksomhet er eufemismen «ureglementerte forhold» («neustavnye otnosjenija»).

årsaften 2005. Saken vakte stor oppmerksomhet etter at militære myndigheter først forsøkte å holde den unna offentligheten.

Forsvaret selv hevder at omfanget av veteranvirksomhet har blitt markert mindre de siste årene. Offisielt ble 7000 soldater ofre for «dedovsjsjina» i 2005 (Gavrilov 2009c). I 2008 var tallet nede i 3600. Den offisielle statistikken viser at det fortsatt går nedover, med 1500 saker i løpet av de seks første månedene i 2009 (ibid.). Dette kan være riktig, men også de ferskeste tallene er grotesk høye. Og mørketallene er ganske sikkert store.¹² Blant de 1500 registrerte sakene første halvår 2009 var fire drap. Men flere drap er antakelig kamuffert som ulykker. Og mobbing og mishandling er også en av de viktigste årsakene til en stygg selvmordsstatistikk. I september ble det meldt at 120 militære hadde tatt sitt eget liv siden begynnelsen av året. Vernepliktige, vervede og offiserer utgjorde omtrent like store grupper, med om lag en tredel hver (Orlov 2009).

Mye tyder også på at omfanget av veteranvirksomhet i betydelig grad er et resultat av manglende vilje til å bekjempe ondet. Det har i stor grad vært opp til garnisonssjefer og eventuelt ledelsen i militærdistriktene å håndtere disiplinærsaker, og der har denne type saker stort sett blitt liggende urørt. Et unntak er Moskva militærdistrikt, hvor det har vært gjort forsøk på å få bukt med problemet ved å registrere alle saker og oppsøke avdelinger med dårlig rulleblad (Fatigarov & Jusjkov 2007). Forsøket skal ifølge militærdistriktets ledelse ha resultert i en halvering i antall rapporterte hendelser fra 2005 til 2006. Selv om det kan være flere årsaker til en slik reduksjon, er det likevel grunn til å anta at en målrettet og gjennomført politikk på alle nivåer ville kunne redusere omfanget av veteranvirksomheten. Så langt har en slik politikk manglet.

Innkallingen våren 2009

Innkallingen våren 2009 tjente til å klargjøre flere av de utfordringene det russiske vernepliktsforsvaret står overfor. Det var den første innkallingen etter igangsettelsen av Serdjukov-reformene. Blant dem som skulle dimiteres, var de første rekruttene som hadde tje-

12. Det ligger i sakens natur at det er vanskelig å komme fram til presise tall i en sammenheng som denne, men mange vil mene at omfanget av veteranvirksomhet er langt større enn det som framkommer i informasjon fra russiske myndigheter. Organisasjonene Komiteen av Russlands soldatmødre (www.soldiers-mothers-rus.ru) og Morens rett (<http://mright.hro.org>) driver et omfattende arbeid for å få fram det reelle omfanget av problemet.

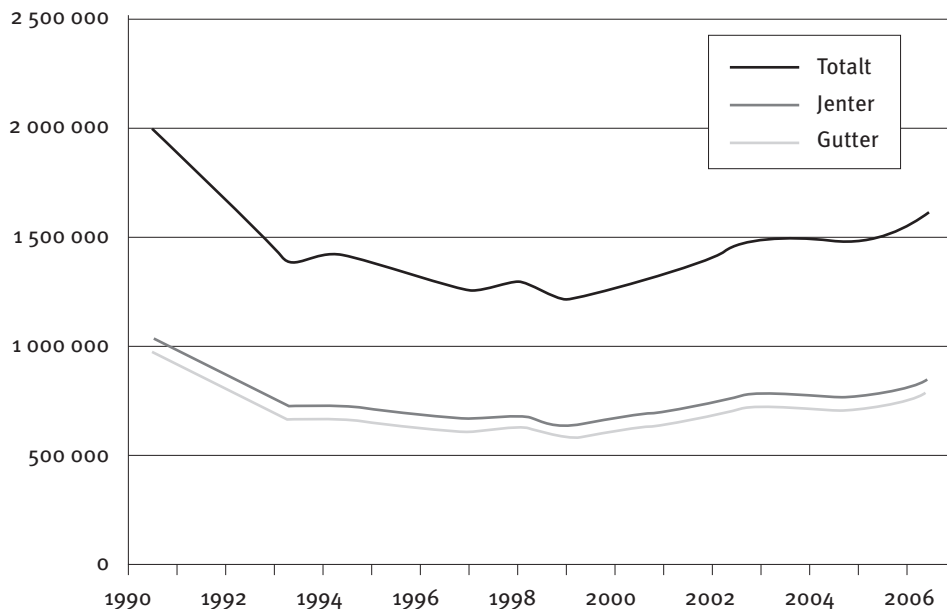
nestegjort ett år etter ny ordning. Det skulle hentes inn 305 000 rekrutter, det største antallet siden 1994, og man ville for alvor få testet de nye og strengere reglene for fritak. Det var snakk om skjerpelser og tøffere praksis samtidig som russiske ungdommer etter noen år med et stadig mer lempelig regime langt fra betraktet militærtjeneste som noe uunngåelig. De største vanskelighetene besto imidlertid i mer grunnleggende forhold – demografi og befolkningens helsetilstand. Enkelte har hevdet at Russland ganske enkelt ikke har tilstrekkelig mange friske ungdommer til å fylle de nye kvotene, og at gjennomføringen av planene ville måtte innebære brudd på russisk lov og grunnleggende menneskerettigheter.¹³

Demografi

Russlands dystre demografiske utvikling er mye omtalt. Befolkningen har gått ned siden 1993, da den lå rundt 148,5 millioner; ved begynnelsen av 2009 ble den anslått til å ha falt til under 142 millioner. Befolkningsreduksjonen er et av de mest grunnleggende problemene for landets utvikling. Myndighetene har iverksatt ulike tiltak for å bedre situasjonen, blant annet økt barnetrygd og annen støtte som skal bidra til at kvinner kan tenke seg å få flere barn. Og de siste par årene har fødselstallet gått opp (*Barents-Observer* 25. februar 2009). Antall fødsler i 2007 var det høyeste siden 1991 (jf. figur 2). Regjeringen har som mål at befolkningen skal stabilisere seg på dagens nivå innen 2015 og øke til 145 millioner innen 2025 (Kuvsjinova 2008). De fleste demografer betrakter imidlertid dette som urealistisk. Frukthbarheten har gått opp, men ligger ikke høyere enn 1,4 barn pr. kvinne; for at befolkningen skal kunne opprettholdes, må den opp i 2,15 (Abdullaev 2008). En årsak til økningen i fødselstallene de siste årene er også at de relativt store barnekullene fra 1980-tallet, før nedgangen satte inn, nå har kommet i reprodutiv alder. Økningen fra 2006 vil dermed etter alt å dømme ikke vare lenge; man regner med at effekten kan være over alt i 2012 (ibid.).

Hovedårsaken til befolkningsnedgangen er imidlertid ikke lave fødselstall, men eksepsjonelt høye dødstall. I gjennomsnittlig levealder ligger Russland langt etter land med sammenliknbar økonomi. Mens gjennomsnittlig levealder på verdensbasis øker hvert år, har den vært fallende i Russland. Nå har det ganske nylig

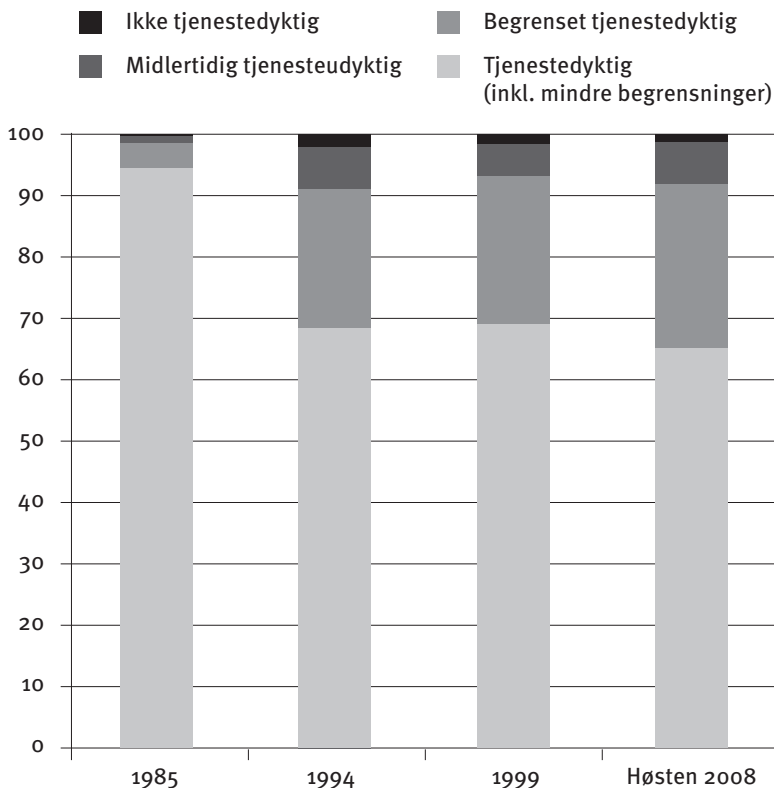
13. En av dem som advarte mot dette, var Valentina Melnikova, daglig leder i Komiteen av Russlands soldatmødre (*Polit.ru* 2009).

Figur 2. Antall fødsler 1990–2007. (Kilde: Rosstat 2009).

kommet oppløftende nytt når det gjelder forholdet mellom fødselstall og dødsrate. For første gang på 15 år er det flere som fødes enn som dør: I august 2009 ble det registrert 1000 flere fødsler enn dødsfall (*BarentsObserver* 6. oktober 2009). Det vil imidlertid ta lang tid før forsvaret får gevinst av en slik utvikling. Gitt at fødselstallene nådde bunnen i 1999 (jf. figur 2), vil antall attenåringer falle fram til 2017. For forsvaret vil rekrutteringsproblemene de nærmeste årene dermed bare bli større.

Helse

I likhet med demografien har også folkehelsen vært gjennom en utvikling som begrenser tilgangen på rekrutter. Som flere andre postkommunistiske stater opplevde Russland at befolkningens helsetilstand ble dårligere etter sammenbruddet i det gamle samfunnssystemet. Kilder og statistikk kan ha mangler med hensyn til pålitelighet og konsistens, men det er liten tvil om at man i Russland har hatt et forfall over flere år. Det gjelder hele befolkningen, ikke bare vernepliktige, og det ser ikke ut til å være noen snarlig bedring i sikte (Jevsejev 2007).

Figur 3. Tjenestedyktighet ved innkalling. (Kilde: Litovkin 2009a).

Andelen ungdommer som av medisinske årsaker ikke kan sendes i tjeneste, vil sannsynligvis øke, om enn i et lavere tempo enn hva vi har sett de siste årene. Av dem som gjennomgikk legesjekk under innkallingen høsten 2008, ble 65,2 % kjent tjenestedyktige (Litovkin 2009a). Et knapt flertall av disse, og færre enn i 2007, ble klassifisert som fullt tjenestedyktige (kategori A), mens de øvrige hadde begrensninger som gjorde dem uaktuelle for enkelte typer tjeneste (*Sankt-Peterburgskije vedomosti* 29. januar 2009).¹⁴ Videre ble 26,9 % klassifisert som «begrenset tjenestedyktige»,¹⁵ 6,7 % som «midlertidig tjenestedyktige» og 1,3 % som «ikke tjenestedyktige» (figur 3).

14. De var uaktuelle for tjeneste i marinen, luftlandestyrkene, luftforsvaret, innenriksstyrkene, avdelinger i krisedepartementet og enkelte andre spesialenheter (Juzbasjev 2009).

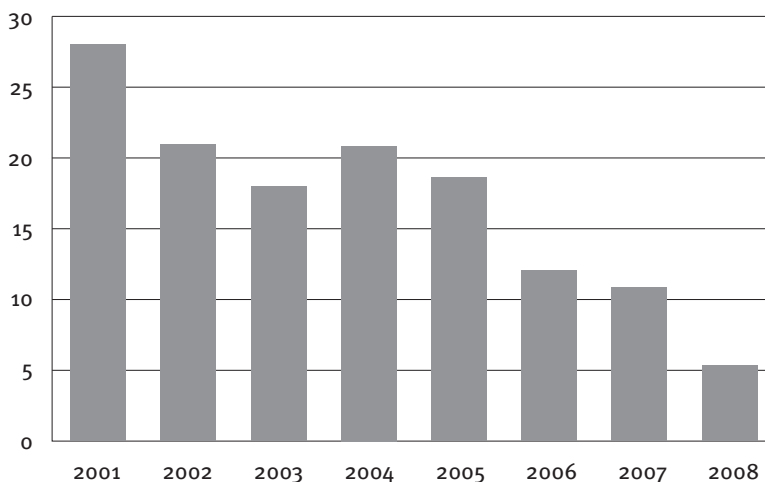
15. Personell i kategorien «begrenset tjenestedyktig» vil kun bli tatt i tjeneste i krigstid.

En sammenlikning med høsten 2007 viste en nedgang på 2,5 % i antall tjenestedyktige, mens kategoriene «begrenset tjenestedyktig» og «midlertidig tjenestedyktig» oppviste en tilsvarende økning. Generalstabens tall for vårinnkallingen 2009 viste at fordelingen mellom tjenestedyktige og øvrige så ut til å være omtrent som høsten 2008, det vil si at om lag en tredel av helsemessige årsaker ikke kunne tjenestegjøre (*Nezavisimoje vojennoje obozrenije* 26. juni 2009).

Selv om det er all grunn til å anta at statistikken viser en reell trend, er det likevel vanskelig å vurdere grunnlagsmaterialet. Rutiner og prinsipper for medisinske undersøkelser kan ha blitt forandret, det samme kan kriteriene for klassifisering. Mange mener at den reelle andelen av unge menn som ikke har helse til å tjenestegjøre, er høyere enn forsvarrets statistikk viser, og at militære myndigheter dessuten lempet på helsekravene når man nå skal ha inn flere rekrutter enn på lenge (*Newsru.com* 15. juli 2009).

Frikjøp og korrupsjon

Samtidig kan også mange på tvilsomt grunnlag ha blitt plassert i kategoriene som fritas. En jevnt økende andel av de vernepliktige har kjøpt seg fri fra tjeneste, blant annet ved å bestikke helsepersonell. Korrupsjon har siden oppløsningen av Sovjetunionen fått et stadig større omfang i det russiske samfunnet. I en rapport fra Indem-stiftelsen i Moskva om utviklingen i årene 2001–04 ble det konkludert med at russerne brukte ti ganger så mye på bestiklinger ved utløpet av perioden som fire år tidligere (Indem 2005). Ifølge rapporten var forsvarret i ferd med å bli en av de mest korrupte sektorene. I kategorien «korrupsjon i dagliglivet» («bytovaja korrupsija») var det bestiklinger knyttet til verneplikt som hadde den største økningen. Slik korrupsjon ble anslått å ha vokst fra USD 12,7 millioner til 353,6 millioner, det vil si med nærmere 2700 %! Helsevesenet og høyere utdanning var også blant de mest korrupte sektorene, og det er nærliggende å tro at dette blant annet har sammenheng med verneplikten. Nyere undersøkelser av kriminalitet i forsvarret viser at korrupsjonen fremdeles øker (Jamsjanov 2009). De nye og strengere fritaksreglene kan antas å ha forsterket problemet (Kalikh & Krivenko 2008).

Figur 4. Hvor mange unnlater å møte? (Kilde: Beluza & Litovkin 2009).

Manglende oppmøte

En del prøver også å slippe militærtjeneste ved ikke å møte fram ved innkalling. Tallet på dem som unnlater å møte – «uklonisty» («unnalurere») – ser ut til å ha gått betydelig ned siden begynnelsen av tiåret. Ifølge forsvarsdepartementet var det under innkallingen våren 2009 7100 som forsøkte å unndra seg tjeneste på denne måten, mens det i 2008 var 7751 tilfeller. Tallet for 2007 var imidlertid vesentlig høyere – 12 521 (*Newsru.com* 23. juni 2009). Den markante nedgangen kom samtidig med reduksjonen i tjenestetid, og dette har blitt tatt som et tegn på at den nye vernepliktsmodellen har gjort unge menn mindre negativt innstilt til militærtjeneste.

Det er en del uenighet om hvor mange som kan sies å unndra seg tjeneste. Dette har blant annet å gjøre med forståelsen av «uklonist». Juridisk er definisjonen klar: Den som har mottatt skriftlig melding om å møte for innkallingsnemnda og bekreftet med underskrift at meldingen er mottatt, og så ikke møter fram, unndrar seg tjeneste og kan straffes.¹⁶ I mange sammenhenger brukes imidlertid betegnelsen «uklonist» om alle som ikke møter for innkallingsnemnda, uten at det er klart om det foreligger bekreftelse på at de har mottatt melding om frammøte. Forsvarsdepartemen-

16. Mange vernepliktige prøver å utnytte lovens krav. Har de ikke beviselig fått innkallingen, har de ikke brutt loven om de ikke møter. Ifølge generalstaben forsvinner 100 000 unge menn fra hjemmene sine i innkallingsperioden (*Newsru.com* 1. oktober 2009).

tets tall for 2009 bygger sannsynligvis på en slik videre forståelse, mens tallene i figur 4 er basert på den snevrere definisjonen. Uansett synes omfanget å være for nedadgående. Med økt behov for rekrutter fra i år har myndighetene også intensivert arbeidet med å sikre fram møte. Samlet sett må problemet med vernepliktige som ikke møter til innkalling sies å være begrenset, og det vil neppe bli større de nærmeste årene.

Siviltjeneste

I flere land med verneplikt er det et betydelig antall som gjør sivil tjeneste. Siden 2004 har det også i Russland vært mulig å avtjene verneplikten i sivile stillinger for dem som av overbevisningsgrunner ikke kan gjøre militærtjeneste. Alternativet har imidlertid spilt en marginal rolle. Tallet på dem som søker om sivil tjeneste har ligget rundt 300–400 per kontingent (Poroskov 2009). Ved innkallingen våren 2009 ble 191 søknader innvilget (*Nezavisimaja gazeta* 26. juni 2009). Det skal for tiden være om lag 1000 sivilarbeidere i tjeneste. Til sammen noe over 3000 vernepliktige har gjort sivil tjeneste etter at «Lov om statlig sivil tjeneste» ble vedtatt (*Defense & Security* 31. oktober 2008).

Siviltjenesten varer 21 måneder, altså lenger enn militærtjenesten, noe man også finner i andre land. Sivilarbeiderne er selv ansvarlige for å finne innkvartering. Dette kan i praksis ha fungert som et betydelig hinder siden få blant de ca. 800 institusjonene med rett til å ta inn sivilarbeidere har losji å tilby, og sivilarbeidere ikke har fått tjenestegjøre i nærheten av eget bosted. Nå er imidlertid det siste endret, noe som gjør betingelsene mindre ugunstige (*Newsru.com* 15. juli 2009). Med bedre tjenestevilkår skal så mange som 25–30 % av de vernepliktige ifølge meningsmålinger være interessert i å gjøre sivil tjeneste (*Defense & Security* 31. oktober 2008).

Men med dagens behov for rekrutter er det lite sannsynlig at myndighetene vil la tallet på sivil tjenestegjørende få stige i nevneverdig grad. Det bør også legges til at sivil tjeneste i russisk tradisjon og kultur framstår som ganske fremmed. En stor del av dem som ber om sivil tjeneste i dag, er Jehovas vitner og bygger sin overbevisning på et livssyn med relativt kort historie og liten utbredelse i Russland.¹⁷

17. Forfatterens intervju med Valentina Melnikova, daglig leder i Komiteen av Russlands soldatmødre, Moskva, april 2009.

Hva kjennetegner rekruttene?

Slik verneplikten har fungert i det postsovjetiske Russland har den vært langt fra å sikre forsvaret det personellet man har ønsket. De forsvaret helst vil ha, er også de med de beste forutsetningene for å unnsnippe tjeneste. Det er godt dokumentert at vernepliktige rekrutter i henhold til en rekke indikatorer er mer ressursvake enn gjennomsnittet av unge menn: De er dårligere utdannet og har svakere helse, de har tilpasningsproblemer og er rusavhengige, og de har rulleblad. Flertallet kommer fra fattige eller vanskeligstilte familier som har vært ute av stand til å hjelpe sønnene sine med det meste, deriblant å unngå militærtjeneste. Sergej Ivanov skal i Dumaen ha beskrevet rekruttene høsten 2001 som «en ynkelig gjeng» preget av rusmisbruk, psykiske problemer og feilernæring (*The Moscow Times* 12. september 2002, se også Human Rights Watch 2002).

Mye har blitt bedre i Russland i løpet av det siste tiåret, og de fleste russere har fått høyere levestandard. Det er imidlertid lite som tyder på at gjennomsnittsrekruttens kvaliteter har endret seg vesentlig. Etter innkallingen våren 2008, da tjenestetiden var blitt redusert til ett år, ble det meldt at 21,5 % av rekruttene hadde høyere utdanning, en klar økning i forhold til forrige kontingent (Mukhin 2008), noe som må ses i sammenheng med skjerpelsen av fritaksreglene. Ellers så mye ut til å være ved det vante – soldatene kom «med de samme problemene og kjennetegnene» som før (Logvinenko 2008). Sosialt har rekrutteringen minst like stor slagside som tidligere. Undersøkelser gjort ved forsvarets sosiologiske senter i 2008 viste at mer enn 80 % kom fra familier sysselsatt i industri og landbruk, og det spøkes med at Russland er i ferd med å skape det sovjetiske idealforsvaret – en hær av arbeidere og bønder. Nesten 40 % er barn av enslige foreldre eller har vokst opp på barnehjem (Mukhin 2009).

Med rekordinnkallingen på 305 000 rekrutter våren 2009 vokste antallet med høyere utdanning til 37 900 (Juzbasjev 2009). Men de ambisiøse målene for innkallingen kan også ha gitt negative utslag på andre indikatorer, først og fremst helse og rekruttenes forhold til lov og orden. Det har kommet flere meldinger om at unge menn med sykdommer og funksjonshemninger har blitt tatt i tjeneste i strid med både lover og det forsvaret selv kan være tjent med.¹⁸ Vårkontingenten 2009 hadde videre et betydelig

18. For en nyttig oversikt over slike saker samt annet nytt fra innkallingene i 2009, se *Newsru.com* (uten dato).

innslag av rekrutter med kriminell fortid. Det har blitt hevdet at mer enn 100 000 hadde dommer på rullebladet, og at ytterligere 50 000–70 000 hadde vært i konflikt med politiet på forskjellig vis (*Newsru.com* 3. juli 2009). Militære myndigheter har avvist dette og framholdt at det ikke dreier seg om mer enn 21 000 med tidligere dommer (Juzbasjev 2009). Dette er uansett en praksisendring: I perioden 2000–08 kalte man ikke inn vernepliktige med rulleblad selv om loven gav anledning til det. Etter press fra blant andre Samfunnsrådet («Obsjtsjestvennaja palata»), det rådgivende organet som skal overvåke forholdet mellom borgere og myndigheter, skal forsvaret nå ha bestemt seg for å gå tilbake til tidligere praksis (*Newsru.com* 2. oktober 2009). Det innebærer et bortfall på 10 000–12 000 rekrutter i forhold til den opprinnelige planen.

Russernes forhold til forsvaret og verneplikten

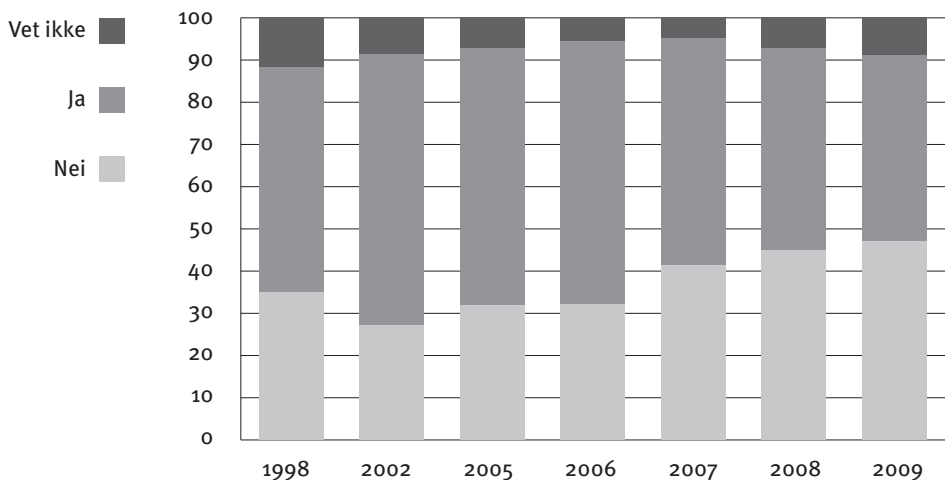
Et vernepliktsforsvar stiller åpenbare krav til befolkningsgrunnlag, folkehelse og instanser som kan praktisere ordningen på en ryddig og effektiv måte. Men systemet forutsetter også oppslutning i befolkningen. Hvordan landets innbyggere forholder seg til militærtjeneste og til forsvaret, vil ha grunnleggende betydning for hvor velfungerende et vernepliktsforsvar kan være.

Ved Levada-senteret i Moskva har man de siste ti årene jevnlig gjennomført meningsmålinger for å kartlegge innbyggernes syn på forsvarsspørsmål (Levada-tsentr 2007, 2008, 2009). Målingene viser at flertallet av de spurte helt fram til 2007 ønsket å avskaffe verneplikten og innføre et helprofesjonelt forsvar (jf. figur 5). I 2008 var ikke tilhengerne lenger i flertall, men likevel flere enn tilhengerne av fortsatt verneplikt (48 % mot 45 %). Året etter ble for første gang tilhengerne av fortsatt verneplikt største gruppe med 47 %, mot 43 % for et vervet forsvar.

Undersøkelsene har også inneholdt et spørsmål som gjør oppfatninger om verneplikt versus profesjonalisering av forsvaret til et mer personlig anliggende: «Ville du ønske at din sønn, bror, ektemann eller annen nær slektning avtjente verneplikten nå?» Ikke overraskende har andelen som svarer «ja» konsekvent vært betydelig lavere enn andelen som er for verneplikt på generelt grunnlag (se figur 6).

Men også synet på tjeneste for nær familie har i målingene endret seg vesentlig siden slutten av 1990-tallet, da bare 13 % svarte positivt. At denne andelen har vokst, har å gjøre med viktige begivenheter og utviklingstrekk i det postsovjetske Russ-

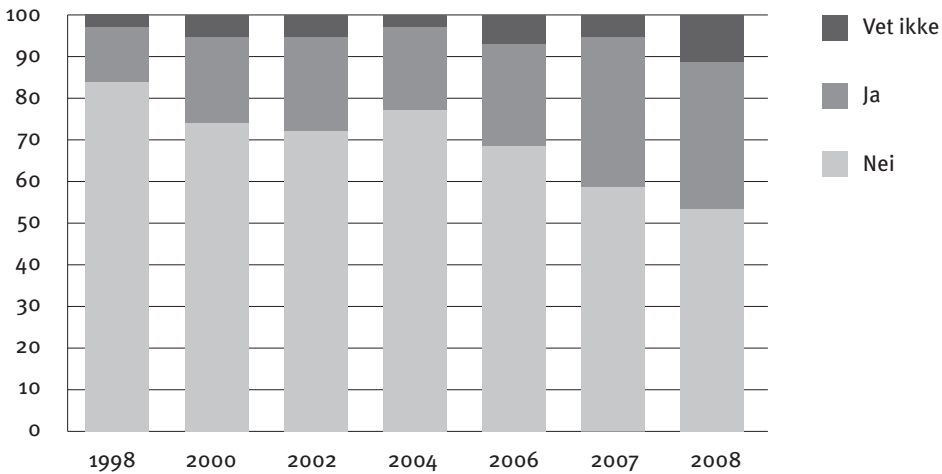
Figur 5. «Bør verneplikten avskaffes?» (Kilde: Levada-tsentr 2007, 2009).

land. På slutten av 1990-tallet sto vernepliktige i større fare for å bli sendt i krig i Tsjetsjenia. Vedvarende økonomisk nedgang og ressursmangel hadde satt sitt preg på så vel materielle forhold som disiplin og moral i de væpnede styrker, som hadde blitt dypt ydmyket i den første Tsjetsjenia-krigen. I 1999 begynte veksten i russisk økonomi. Det ble skapt grunnlag for optimisme i den russiske befolkningen, og etter hvert også for økende nasjonal stolthet og selvtillit. Dette virket også inn på holdninger til forsvaret. Større budsjetter gjorde det mulig å gjenoppta militærøvelser og kjøpe inn nytt materiell, om enn i svært begrenset omfang. Forsvaret ble mer synlig, og da ikke bare i sammenheng med problemer og fiaskoer. Dermed framsto også militærtjeneste i et mindre negativt lys.

Ifølge meningsmålinger har forsvarets posisjon i befolkningen gradvis styrket seg de siste årene (VTsIOM 2009). I januar 2006 svarte 28 % at de var positive til hvordan forsvaret utfører sine oppgaver. Etter krigen mot Georgia var denne andelen, som man kunne forvente, høyere enn noen gang tidligere siden målingene ble innført – 59 %. Men den hadde vært høy også før krigen: I juni 2008 lå den på 53 %. Og i tiden etter Georgia-krigen har den holdt seg stabilt høy. Den seneste tilgjengelige målingen (oktober 2009) viste at 59 % vurderte forsvaret positivt. Resultatene fra disse meningsmålingene har av noen blitt tolket som en militaristisk tendens i det russiske samfunnet. Folk er på det rene med eksis-

Figur 6. «Ville du ønske at din sønn, bror, ektemann eller annen nær slektning avtjente verneplikten nå?» (Kilde: Levada-tsentr, 2007, 2008).

tensen av veteranvirksomhet og annen brutal og lovstridig praksis, men de er likevel i stigende antall positive til militærtjeneste og betrakter den som en erfaring menn bør gjennom (Sjmagun & Mertsalova 2009). Den nye vernepliktsmodellen kan ha bidratt til å styrke forsvarrets posisjon i opinionen: I en meningsmåling utført av VTsIOM i oktober 2008 svarte 54 % at de var for nyordningen, mens 29 % var imot (VTsIOM 2008).

Meningsmålinger vil alltid være beheftet med usikkerhet. Presisjonen i spørsmålene vil ha følger for verdien og fortolkningen av resultatene, og mer tekniske forhold, som feilmarginer og liknende, spiller inn. Opinionsundersøkelser må også ses i lys av hvilket grunnlag befolkningen har for å gjøre seg opp en uavhengig mening. I Russland driver myndighetene kontroll med massemediene, i første rekke fjernsyn. Kritik og oppslag om problemer og negative forhold begrenses. I smalere medier og publikasjoner, ikke minst på regionalt og lokalt nivå, kan man finne virkelig kritisk journalistikk, men den er det en ganske begrenset del av befolkningen som får kjennskap til. Gjennom mediekontroll kan myndighetene manipulere opinionen.

Det er også av betydning i hvilken grad respondentene svarer oppriktig. Det må tas i betraktning at en større andel enn i åpnere og mer demokratiske samfunn vil svare slik de tror landets myndigheter ønsker. Videre eksisterer det et vesentlig skille mellom hvordan folk svarer i en uforpliktende og upersonlig sammenheng,

og hvordan de faktisk opptrer når de er direkte berørt. Russeres holdning til forsvaret er sterkt preget av dobbelthet. De fleste vil mene at Russland skal være mektig. Militær styrke er da helt nødvendig, og det er alle russeres ansvar å bidra. Samtidig viser de gjennom valg og handlinger at de betrakter militærtjeneste som en oppgave for andre, ikke for dem selv eller deres nærmeste. Nesten 70 % av unge mennesker sier de betrakter seg selv som patrioter, og flere enn halvparten ønsker å få grunnleggende militær opplæring (Gorevoj 2008).¹⁹ Samtidig tyder det meste på at vernepliktige selv er overveiende negative til tjeneste (Sjmagun & Mertsalova 2009). Og i kontrast til de omtalte meningsmålingene om folks holdning til forsvaret kan man finne henvisninger til rundspørringer hvor det framgår at rundt 90 % av foreldre vil gjøre alt som er mulig for at sønnene skal slippe militærtjeneste (Jakov 2009).

Oppsummerende vurderinger og konklusjoner

På mange måter går Russland med dagens vernepliktsordning motstrøms. Serdjukov-reformene gir verneplikten et omfang og en rolle som går dårlig sammen med utviklingen på andre områder i det russiske samfunnet. Demografien setter absolutte grenser, og som vist peker pilene nedover for forsvarets rekrutteringspotensial – i alle fall fram til 2017. Andre forhold, som folkehelse og korrupsjon, er mindre absolutte, men like fullt vanskelige å gjøre noe med i overskuelig framtid. Og høyere levestandard og flere valgmuligheter for de fleste av Russlands unge har formodentlig gjort dem mindre innstilt på å avfinne seg med verneplikt.

Kontingentene av vernepliktige framover vil måtte bli mindre enn de var våren 2009. Allerede høsten 2009 måtte man slå av på det opprinnelige måltallet. I de første meldingene om høstinnkallingen 2009 ble det snakket om 320 000 rekrutter (Juzbasjev 2009). Da innkallingen startet, var tallet nede i 270 000 (*Interfaks* 1. oktober 2009). For å klare kvoten våren 2009 måtte man øke andelen rekrutter fra eldre årskull. Tidligere har 18-åringene utgjort ca. 70 % av totalen. Denne prosenten går nå ned. Reserven av eldre vernepliktige vil imidlertid snart være brukt opp. Og da må man, om antall soldater i kontingentene fortsatt skal ligge på

19. Det skal nå gis slik opplæring i de øverste klassene i skolen (9.–11. trinn). Styrking av forsvarsrelevant opplæring i skolen er et ledd i regimets arbeid for å fremme russisk patriotisme og herunder anspre unge til å bidra til landets forsvar. Det etableres også samarbeid mellom myndigheter og frivillige organisasjoner for å tilby unge muligheten til å forberede seg til militærtjeneste (*Newsru.com* 6. oktober 2009).

dagens nivå, gå tilbake til lengre tjenestetid (*Newsru.com* 25. september 2009), selv om det kommer forsikringer fra høyeste hold om at dette ikke vil skje (Gavrilov 2009a).

En forlengelse av tjenestetiden vil uansett neppe være aktuell før etter presidentvalget i 2012 – det er lite trolig at Medvedev eller noen annen vil gå til valg med en så upopulær sak på programmet. Men det kan være grunn til å ta forsvarsministeren på ordet når han sier at tjenestetiden vil forbli som den er – en forlengelse vil etter alt å dømme totalt sett koste mer enn den vil smake. Det er vanskelig å se for seg at tiltaket vil ha en militær verdi som veier opp for den kraftige motviljen det vil bli møtt med.

Og hvor viktig er det egentlig å opprettholde dagens høye antall vernepliktige? For 2009 var det samlede målet å ta inn i overkant av 575 000. Rundt 500 000 av dem var tiltenkt forsvaret (*RIA Novosti* 1. oktober 2009). Et så stort antall står ikke i forhold til den effekten de vernepliktige soldatene kan forventes å gi i form av militær slagkraft. Også det reformerte forsvaret på 1 million soldater vil forutsette et antall vernepliktige som gir lite militær mening, og som dessuten i praksis ikke vil la seg oppdrive. Blant observatører er det en vanlig antakelse at styrkene på sikt vil kunne ha 200 000–300 000 vernepliktige.²⁰ Ettersom profesjonaliseringen har gått treig og neppe vil gå lettere framover, vil ambisjonen om 1 million sannsynligvis ryke. Målet ser da heller ikke ut til å være noe mer enn en fiks idé om et rundt tall som kan sies å ha symbolverdi. Å måle militær slagkraft i mannskapstall er i dag ganske meningsløst.

Det har vært spekulert i at Serdjukov-reformene vil innebære en gradvis avskaffelse av verneplikten.²¹ Oddsene for dagens ordning er ikke overbevisende, og man kan tenke seg et så magert resultat at obligatorisk militærtjeneste om noen år kan avvikles uten større motstand. Den mest utbredte oppfatningen er imidlertid at verneplikten vil bestå, først og fremst på grunn av den betydningen den har for rekruttering av vervede. Den nevnte symbolske verdien i å ha en reserve trekkes også ofte fram. Videre snakkes det om den rollen obligatorisk militærtjeneste har når det gjelder å styrke fellesskapsfølelse og patriotisme i den multiet-

20. Forfatterens intervjuer med Ilja Kramnik, journalist og forsvarsobservatør i *RIA Novosti*, Aleksej Nikolskij, journalist og forsvarsobservatør i *Vedomosti* og Aleksandr Khrantsjikin, analytiker ved Institutt for politisk og militær analyse, alle Moskva, april 2009.

21. Forsvarsobservatøren Aleksandr Golts vurderte det slik i en uttalelse til radiostasjonen Ekho Moskvy i desember 2008 (Ekho Moskvy 2008).

niske russiske staten. Et slikt syn er i dag uttrykk for håp snarere enn en beskrivelse av realiteter. Konflikter mellom tjenestegjørende av ulikt etnisk opphav er langt fra noe ukjent fenomen i det russiske forsvaret, særlig ikke i Nord-Kaukasus.

Om de ressursmessige og logistiske utfordringene er enorme, kan likevel problemet med forsvarets omdømme ses som enda mer grunnleggende. Det er liten tvil om at motviljen mot militærtjeneste er ganske massiv. De væpnede styrker er riktignok blitt gjenstand for mer positive oppfatninger i befolkningen den senere tid. Men spørsmålet er om slik generell velvilje noen gang vil bli noe særlig mer enn det, om den også kan motivere vernepliktige til å signere innkallingen og møte på krigskommisariatene med noe annet enn et ønske om å slippe unna. Erfaring fra andre land med verneplikt viser at det er fullt mulig å bygge opp positive holdninger til allmenn militærtjeneste også blant et flertall av dem som skal utføre tjenesten. Samtidig er det åpenbart at positive holdninger og motivasjon forutsetter et grunnleggende godt forhold og stor grad av tillit mellom ledelse og befolkning, slik det kan sies å være i for eksempel de nordiske landene. Denne dimensjonen er uenkelig svakere i Russland.

Det bildet russiske politikere og generaler i dag prøver å formidle av verneplikten, samsvarer dårlig med befolkningens erfaringer og inntrykk av hva som skjer i forsvaret. Innkalling av vernepliktige foregår ikke i form av noe som likner samarbeid mellom folk og forsvar. Å få til en bedring av dette forholdet er en prosess som vil ta mer tid enn det som er satt av til de pågående reformene. Det viktigste enkeltforholdet er behandlingen av rekrutter. Den meningsløse brutaliteten de utsettes for, preger folks oppfatninger av militæret og undergraver vernepliktiges motivasjon mer enn noe annet. Forsvarets vilje og evne til å få bukt med veteranvirksomhet vil være det beste bidraget til en fungerende verneplikt. Mer positive og motiverte soldater er avgjørende for hvilken verdi vernepliktsdelen av forsvaret vil ha.

Litteratur

- Abdullaev, Nabi (2008) Boosting Population a Vague Science. *The Moscow Times* 11. juli.
- Aleksandrov, Vladimir (2004) Contract Service. The Cost of a Volunteer Soldier. *Russian Military Review* 31. oktober.
- Andresen, Rolf-Inge Vogt & Tor Bukkvoll (2008) *Russisk våpenutvikling frem mot 2020*. FFI-rapport 2008/01957. Kjeller: FFI.

- Beluza, Aleksandra & Dmitrij Litovkin (2009) Novobrantsam ne do smekha. *Izvestija* 1. april.
- Bruusgaard, Kristin Ven & Rolf-Inge Vogt Andresen (2009) *Permanent Readiness Units in Russia's Armed Forces*. FFI-rapport 2009/00605. Kjeller: FFI.
- Ekho Moskvy (2008) *Srok sluzjby po prizyvu v strane ostanetsja neizmennym*. Tilgjengelig på www.echo.msk.ru/news/557532-echo.html. Lesedato 15. januar 2010.
- Fatigarov, Vasilij & Oleg Jusjkov (2007) Gotovit professionalov, vospityvat liderov. *Krasnaja zvezda* 21. mars.
- Gavrilov, Jurij (2007) Komandir po kontraktu. *Rossijskaja gazeta* 5. desember.
- Gavrilov, Jurij (2009a) Nastupenije na sjtaty. *Rossijskaja gazeta* 12. mai.
- Gavrilov, Jurij (2009b) Azbuka dlja nizjnego tsjina. *Rossijskaja gazeta* 3. september.
- Gavrilov, Jurij (2009c) Skrytyj perelom. *Rossijskaja gazeta* 24. september.
- Gorevoj, Ruslan (2008) Basic Army Training back on School Curricula. *Defense & Security* 4. juni.
- Human Rights Watch (2002) *Conscription Through Detention in Russia's Armed Forces*. Tilgjengelig på www.hrw.org/legacy/reports/2002/russia/russia1102.PDF. Lesedato 15. oktober 2009.
- Indem (2005) *Vo skolko raz uvelitsjilas korrupsija za 4 goda*. Tilgjengelig på www.indem.ru/corrupt/2005diag_press.html. Lesedato 13. oktober 2009.
- Jakov, Valerij (2009) Okhota na ljudej. *Novyje izvestija* 27. mars.
- Jamsjanov, Boris (2009) Ofiterskij sostav prestuplenij. *Rossijskaja gazeta* 11. februar.
- Jevsejev, Vladimir (2007) Prizyvnikov vnov ne khvatajet. *Nezavisimoje vojennoje obozrenije* 14. desember.
- Juzbasjev, Viktor (2009) Prizyv zakontsjen. Gotovtes k novomu. *Nezavisimoje vojennoje obozrenije* 24. juli.
- Kalikh, Andrej & Sergej Krivenko (2008) Na odnom kontraktnom relse. *Nezavisimoje vojennoje obozrenije* 22. februar.
- Kalugina, Irina (2006) Vratsjeje, utsjitelej i molodykh ottsov zastavjat posluzjtit rodine. *Utro.ru* 21. april. Tilgjenelig på www.utro.ru/articles/2006/04/21/542526.shtml. Lesedato 14. januar 2010.
- Kretsul, Roman (2009) Vojennaja tajna. *Vzgljad* 9. februar.
- Kuvsjinova, Olga (2008) Rossija vymiraet. *Vedomosti* 29. april.
- Levada-tsentr (2007) *Rossijane ob armii*. 22. februar. Tilgjengelig på www.levada.ru/press/2007022201.html. Lesedato 15. januar 2010.
- Levada-tsentr (2008) *Issledovanija > obsjtsjestvo > armija*. Tilgjengelig på www.levada.ru/army.html. Lesedato 16. oktober 2009.
- Levada-tsentr (2009) *Otnosjenije k vojennoj reforme i prizyvu v armiju*. Tilgjengelig på www.levada.ru/press/2009033003.html. Lesedato 15. oktober 2009.

- Litovkin, Viktor (2009a) Ukaz k dnju rozjdenija. *Nezavisimoje vojennoje obozrenije* 3. april.
- Litovkin, Viktor (2009b) Serzjant s polutsjkoj polkovnika i diplomom. *Nezavisimoje vojennoje obozrenije* 25. desember.
- Logvinenko, Jelena (2008) Tramplyn v budusjtsjeje. *Flag rodiny* 25. juni.
- The Military Balance* (1991–99). London: The International Institute for Strategic Studies.
- Mukhin, Vladimir (2008) Prizyv, kotorogo ne zjdali. *Nezavisimaja gazeta* 21. juli.
- Mukhin, Vladimir (2009) Rabotsje-krestjanskij prizyv. *Nezavisimaja gazeta* 1. april.
- Newsru.com (uten dato) *Dosje//Armija Rossii/Prizyv*. Tilgjengelig på www.newsru.com/dossier/2901.html. Lesedato 15. oktober 2009.
- «O nekotorykh voprosakh Vooruzjennykh Sil Rossijskoj Federatsii» (2008) Presidentdekret nr. 1878ss av 29. desember 2008. Tilgjengelig på www.redstar.ru/2009/01/15_01/1_04.html. Lesedato 22. oktober 2009.
- Orlov, Pjotr (2009) Poterjannyj batalon. *Rossijskaja gazeta* 18. september.
- Pallin, Carolina Vendil (2009) *Russian Military Reform. A Failed Exercise in Defence Decision Making*. New York, NY: Routledge.
- Polit.ru (2009) *Vesennij prizyv-2009: tsjtoby nabrat rekordnyje 305 tysjatsj prizyvnikov, «natsjnutsja oblavy po vsej Rossii»*. 25. mars. Tilgjengelig på www.polit.ru/news/2009/03/25/armynow.html. Lesedato 15. januar 2010.
- Poroskov, Nikolaj (2009) Polki synov. *Vremja novostej* 25. juni.
- Rosstat (2009) *Demografija*. Tilgjengelig på www.gks.ru/wps/portal/OSI_N/DEM. Lesedato 9. oktober 2009.
- Sjmagun, Olesja & Aleksandra Mertsalova (2009). Soldat postsjitali po vesne. *Gazeta* 7. juli.
- Solovjov, Vadim (2008) Vojennaja reforma 2009–2012 godov. *Nezavisimoje vojennoje obozrenije* 12. desember.
- Spivak, Andrew L. & William Alex Pridemore (2004) Conscription and Reform in the Russian Army. *Problems of Post-Communism* 51 (6): 33–43.
- VTsIOM (2008) Novyje printsipy prizyva v armiju: za i protiv. *Press-vypusk* nr. 1066, 9. oktober. Tilgjengelig på <http://wciom.ru/novosti/press-vypuski/press-vypusk/single/10805.html>. Lesedato 14. januar 2010.
- VTsIOM (2009) *Rejting obsjtsjestvennykh institutov*. Tilgjengelig på <http://wciom.com/novosti/reitingi/reiting-obshchestvennykh-institutov.html>. Lesedato 14. januar 2010.